

УДК 316.4.063.3

М.Г. GERMAN

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЙ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ У ДОСЛІДЖЕННІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Герман Марін Георгійович – аспірант кафедри політології та державного управління, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Здійснено політологічний аналіз теоретичних засад використання концепцій соціального капіталу у дослідженні євроінтеграційних процесів. Увагу зосереджено на теоретичних спробах показати наукову цінність соціального капіталу, за допомогою якого можна оцінити ефективність функціонування соціальних інститутів і органів влади ЄС.

Ключові слова: теорії соціального капіталу, євроінтеграційні процеси, європеїзація.

Герман М.Г. Теоретические основы использования концепций социального капитала в исследовании евроинтеграционных процессов

Осуществлен политологический анализ теоретических основ использования концепций социального капитала в исследовании процессов европейской интеграции. Внимание сосредоточено на теоретических попытках показать научную ценность социального капитала, с помощью которого можно оценить эффективность функционирования социальных институтов и органов власти ЕС.

Ключевые слова: теории социального капитала, евроинтеграционные процессы, европеизация.

German M.G. Theoretical foundations of using of conceptions of social capitals in researching of european integration processes

In this scientific exploration carried out political analysis of the theoretical foundations of the use of the concepts of social capital in the study of the processes of European integration. Attention is focused on the theoretical attempts to demonstrate the scientific value of social capital with which to assess the performance of social institutions and EU authorities.

Keywords: theory of social capital, the process of European integration, Europeanisation.

Постановка проблеми. У сучасних політичних науках, економіці та соціології теорії соціального капіталу є доволі популярним дослідницьким інструментарієм. Формуючись у рамках другої генерації теорій колективної дії, концепції соціального капіталу визнають примат соціальних факторів розвитку суспільства над суто інституційними. На думку політичних теоретиків, соціальний капітал є певним суспільним ресурсом, який концентрується навколо соціальних зв'язків та мереж. Як зазначає американський політолог Роберт Патнам, соціальний капітал стосується соціальної організованості – це мережі, норми та довіра, які дозволяють особам діяти разом для досягнення певних цілей [2, с. 141].

Певний час теорії соціального капіталу використовувались у дослідженнях мікро- і мезорівня соціуму, при оцінці рівня задоволення життям в окремих населених пунктах. Варто зазначити, що ці дослідження дозволяли проаналізувати політичні процеси з досить широкої філософсько-соціологічної перспективи. Подальший розвиток теорій соціального капіталу привів до їх поступового злиття з модерними концепціями європейської інтеграції, процес, який ще не завершився та не є довершеним у концептуально-методологічному плані. Але саме у цій теоретичній сфері можуть сформуватись певні пізнавальні перспективи, які вимагають відповідних дослідницьких зусиль.

Аналіз досліджень і публікацій. Уперше дослідники євроінтеграції звернули увагу на теорії соціального капіталу після виходу 223-го © М.Г. Герман, 2013

випуску студій «Євробарометр» (грудень 2004 р.) [8], реалізованого за фінансовим сприянням Європейської Комісії. Студії «Євробарометр» були присвячені соціальному капіталу як, поки що, неформальному критерію аналізу і оцінки розвитку демократії на європейському континенті. Досліджуючи соціальний капітал в країнах ЄС, європейські експерти вкладали у зміст цього терміну широке коло явищ соціально-політичного та економічного характеру. До соціального капіталу вони відносили задоволення рівнем життя, стан навколишнього середовища, індивідуальну фінансову ситуацію, членство в організаціях громадянського суспільства, участь у політичних процесах тощо. Всі ці індикатори соціального капіталу розглядалися вченими у порівняльній перспективі, формуючи, таким чином, певну градацію, із врахуванням середнього рівня показників по всьому ЄС. Питанням використання теорій соціального капіталу у дослідженнях політичного життя суспільства займаються як вітчизняні (С. Кисельов, О. Юрчук), так і закордонні науковці (Р. Патнам, Ф. Шмельфенінг). Проте, на сучасному етапі не було винайдено єдиного інструментарію вивчення інтеграційних процесів за допомогою цих теорій.

Метою дослідження є аналіз теоретичної перспективи використання концепцій соціального капіталу в дослідженні євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Ще до появи теорій соціального капіталу у спектрі концепцій європейської інтеграції Вільям Уоллес

розмежовував «формальну» та «неформальну» інтеграцію. Формальна інтеграція – це формування інститутів, які виникають в результаті співробітництва між національними елітами. Неформальна інтеграція полягає в економічній та соціальній взаємодії, у формуванні спільного комунікативного простору з єдиною системою цінностей. Всі ці процеси відбуваються без інституціоналізації та не є наслідками прийняття спеціального політичного рішення [9, с. 61]. В цьому контексті виникла потреба у відповідних наукових підходах до дослідження неформальної інтеграції.

Автори 223-го випуску дослідження «Євробарометр» підкреслювали, що у порівнянні із іншими підходами до вивчення євроінтеграційних процесів (неофункціоналізм, неоінституціоналізм), які акцентують увагу саме на інституційних аспектах процесів об'єднання Європи, теорії соціального капіталу звертають увагу на неформальні аспекти розвитку суспільства – рівень довіри до національного уряду та наднаціональних органів ЄС, участь у діяльності неурядових організацій, форми соціальної згуртованості, які є важливими вимірами процесів європейської інтеграції в широкому розумінні слова. Йдеться про альтернативний погляд на процеси об'єднання Європи, який належно вписується в загальну систему модерних підходів до дослідження інтеграції. Незважаючи на певну методологічну нечіткість, намагання врахувати і виміряти всі можливі соціальні аспекти європейської інтеграції, без адекватного аналізу кореляції між показниками, дослідження «Євробарометр» дало поштовх вдосконаленню методики виміру соціального капіталу у європейських суспільних науках. В українській політичній науці подібної методологічної позиції дотримуються С. Кисельов та П. Бурковський, представники Національного інституту стратегічних досліджень, які концентрують свої зусилля на вивченні рівня довіри громадян України та ЄС до соціальних інститутів та органів влади [1], обмежуючи предметне поле дослідження до цих аспектів соціального капіталу. На основі кількісного аналізу вчені констатують, що в країнах ЄС значно вищі показники довіри до органів юстиції та національних систем правосуддя, ніж в Україні, що вказує на реальну дію принципу верховенства права у країнах Європи. Об'єднує українців та жителів країн ЄС низький рівень довіри до владних інститутів та політичних партій, однак абсолютні показники довіри до цих інститутів в Україні значно нижчі. На відміну від країн ЄС, в Україні фіксується високий рівень довіри до релігійних інституцій, який, ймовірно за все, не є свідченням глибокої релігійності українців, а, радше, результатом підвищеної тривожності, дезадаптованості людей, прагненням віднайти стабільність у міфологічних ритуалах [1]. З цих міркувань, дослідники рекомендують органам влади демонструвати максимальну відкритість до ЗМІ та уникати нечітких, двозначних формулювань при поясненні політичного курсу.

Як відповідь на запитання інституційних напрямків досліджень у рамках європейських студій, Томас Ріссе засновує соціальний конструктивізм, який вивчає процес формування європейської ідентичності та європейських цінностей, тобто тих передумов, які є необхідними для набуття повноцінного членства ЄС, зокрема для постсоціалістичних держав. Томас Ріссе дуже влучно сформулював мету соціального конструктивізму – детальний аналіз європейської інтеграції на основі соціальної онтології, яка виходить з того, що особи не існують незалежно від соціального середовища та системи спільних цінностей [6, с. 48].

Соціальний конструктивізм звертається до актуальних складових інтеграції, таких як формування ідентичності, толерантність, соціальна мобілізація населення, а також проблеми розширення ЄС. Якщо представники інституційних теоретичних шкіл не зуміли пояснити процес розширення ЄС у 2004 та 2007 рр., то прихильники соціального конструктивізму проаналізували його за допомогою концепції «експансії» міжнародної спільноти та єдиної системи цінностей. Так, Філіп Шмелфенінг зазначає, що новими членами ЄС на початку XXI ст. стали ті держави з Центрально-Східної Європи, які сповідують європейські цінності та ліберальні норми [7, с. 48].

Досить близькою з теоретико-методологічної точки зору до соціального конструктивізму є сучасна теорія європеїзації. «Європеїзація» є широковживаною категорією у соціальних науках, а теорія європеїзації є перспективним політологічним інструментарієм вивчення європейської інтеграції. Як зазначає О. Юрчук, не можна ототожнювати європеїзацію із європейською інтеграцією. Якщо європейська інтеграція є процесом переговорів між державами про створення спільних інституцій, то європеїзація стосується аналізу «правил гри» у внутрішньодержавній політиці [4]. Клаудіо Радаеллі зазначає, що «європеїзація складається із процесів творення, поширення та інституціоналізації формальних і неформальних правил, процедур, політичних парадигм, стилів, «того, як робляться справи», і спільних переконань та норм, які спочатку визначаються й утверджуються в політичному процесі ЄС, а потім включаються в логіку внутрішньодержавного дискурсу, політичних структур і державних політик» [5]. Іншими словами, європеїзація є сукупністю змін у середині держав під впливом процесу європейської інтеграції.

Активізація дослідницької уваги до європеїзації зблизилася в часі із розгортанням досліджень перехідних процесів. На думку українського дослідника О. Рудіка, дослідження процесу європеїзації постсоціалістичних суспільств має потенціал для охоплення «мертвих зон» в аналізі розширення європейського урядування, особливо це стосується трансформації громадянського суспільства, політичної культури і запровадження демократичних

цінностей і соціальних стандартів під впливом євроінтеграційних процесів [3, с. 9].

Варто зазначити, що між теоріями соціального капіталу, комунікативними теоріями, соціальним конструктивізмом і особливо теорією європеїзації спостерігається концептуальна спорідненість. Зв'язок між комунікативним підходом до вивчення європейської інтеграції та теоріями соціального капіталу спостерігається на рівні розгляду суспільства з позицій категорій комунікації. Як і представники соціального конструктивізму, теоретики соціального капіталу вивчають політичні процеси та інститути з точки зору довіри, наголошуючи на важливості позитивного соціального сприйняття інституційних структур. Набагато продуктивнішим та перспективнішим з концептуальної точки зору видається зв'язок між теоріями соціального капіталу та концепцією європеїзації. Якщо в рамках теорій соціального капіталу розроблені методики дослідження системи демократичних цінностей та культури довіри, то теорія європеїзації може доповнити згадану наукову модель дослідницькими схемами розповсюдження цінностей в ЄС та поза його межами. В аналітичній перспективі теорії європеїзації та соціального капіталу можуть доповнити одна одну. Тому, у контексті дослідження євроінтеграційних

процесів постсоціалістичних суспільств, теорії соціального капіталу, з їх емпіричною чіткістю та конкретикою, можуть бути доповнені концептуальною варіативністю інших підходів до процесу євроінтеграції.

Висновки. Як дослідження «Євробарометр», так і конкретні наукові розвідки українських політологів показують, що теорії соціального капіталу є перспективними напрямками вивчення євроінтеграційних процесів. Саме за їх допомогою можна реально оцінити ефективність функціонування соціальних інститутів, органів влади та інститутів наднаціонального характеру ЄС. Рівень довіри громадян до соціальних інститутів вказує на їх функціональне призначення та ефективність. Окрім цього, за допомогою теорій соціального капіталу можна оцінити чи заповнений інституційний дизайн політичної системи соціальним змістом, чи відповідає він суспільним інтересам, а також чи не використовує система інститутів забагато фінансових, людських та соціальних ресурсів. Таким чином, теорії соціального капіталу аналізують неформальні аспекти європейської інтеграції на основі оцінки рівня ефективності соціальних інститутів, маючи вагомий евристичний потенціал для сучасної політичної науки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кисельов С. Порівняльний аналіз рівня анонімної довіри громадян України та громадян ЄС до соціальних інститутів і органів влади [Електронний ресурс] / С. Кисельов, П. Бурковський; Нац. ін-т стратегічних досл. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/may/004.htm>.
2. Патнам Р. Творення демократії: традиції громадської активності в сучасній Італії / Р. Патнам, Р. Леонарді, Р. Нанетті; [переклад з англ. В. Ющенко]. – К.: Основи, 2001. – 302 с.
3. Рудік О. Європеїзація як процес та предмет досліджень / О. Рудік // Європеїзація публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції. Матеріали науково-практичної конференції (17 грудня 2009 р., м. Дніпропетровськ). – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2009. – С. 6-10.
4. Юрчук О. Європеїзація та політика розширення Європейського Союзу на Схід у контексті демократичної консолідації [Електронний ресурс] / О. Юрчук // Європейські студії і право. – 2011. – № 1. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/esp/2011_1/txts/Winners/Yurchuk.pdf.
5. Radaelli C. Europeanisation: Solution or problem? / C. Radaelli // European Integration Online Papers (EIoP). – 2004. – Vol. 8., № 6. – P. 3.
6. Risse T. Social Constructivism and European Integration / T. Risse // Wiener. European Integration Theory. – Oxford University Press, 2004. – P. 45-76.
7. Schimmelfening F. The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action and the Eastern European Enlargement of the European Union / F. Schimmelfening // International Organization. – 2001. – № 55 (1). – P. 42-56.
8. Special Eurobarometer 223 / Wave 62.2 – TNS Opinion&Social. – 111 p.
9. Wallace W. The Dynamics of European Integration / W. Wallace. – L.; N.Y.: Printer Publishers for the Royal Institute of International Affairs, 1990. – 308 p.

Стаття надійшла до редакції 03.05.2013